

Lezing over Domela Nieuwenhuis

Op 24 novimber 2019 in de Van Harenskerk in St.-Anne, deur Hotze Buwalda

'n Kerk fol mînsen.

'n Kerk fol belangstellenden.

'n Kerk fol Domela anhängers?

Beste mînsen.

Welkom allegaar op dut plak.

Dut plak wer't 130 jaar leden Domela Nieuwenhuis syn anhängers toesprak.

Meer as dúzzend mînsen. De meeste fan de toehoorders waren erbaaiers. Niet alleen erbaaiers fan 't dorp sels, maar ok fan feren. Ok út de Westhoek. De leer fan Domela sprak hur an en meer dan dat:

Overdâg wil ik 't met jim hewwe over de invloed van Domela Nieuwenhuis op de oprichting fan de erbaaiersbeweging ('n soort fan fakbond) an de Ouwe-Dyk in de Westhoek.

Ik nim jim nag fier jaar feerder met in de tiid.

Erbaaiers en fisserloi satten bijnander in herberg De Salm, de herberg fan Germ van Tuinen. Wat d'r bepraat worde laat him rade: d'r mòst wat gebeure, 't most âns. De sundegs foor deuze bewuste bijeenkomst, de 12de april 1885, had Domela Nieuwenhuis naamlik al foor de tweede keer in St.-Jabik sproken. Hij had indruk maakt met syn rede.

Allegaar hadden se lústerd na de Meester. Allegaar foelden dat hij gelyk had. Hij had as onderwerp: Het algemeen kiesrecht. In die tiid wou Domela Nieuwenhuis de sitewasy fan de erbaaiers fia de wet ferbetere.

Maar werom fonnen de ideeën fan Domela Nieuwenhuis nou just soa'n weerklink in de Westhoek?

Nag 'n paar jaar werom: late wij sêge 1880. Graag haal ik in herinnering hoe't de mînsen doe leefden. Nou ja, leefden?

Kinne wij 't leve noeme? Hoe leefden de erbaaiers, of liever said: hoe mòsten se leve. De boer had 'n stikminnig erbaaiers fast in 't werk. 't Hele jaar kon de faste erbaaier rekene op 'n inkommen. Maar let wel: de erbaaier waar fast, maar 't loan niet. Dat loan worde alleen folledig betaald at d'r werkt worde, de soanoemde regenige uren kreeg hij niet útbetaald. Weliswaar waar 't loan 5 à 6 gulden in de week, at, ja at... hij 60 uren werkte. En dat kwam selden foor. Dus minder loan. En bij sykte!!! Gyn loan.

De losse erbaaier beurde wat meer, maar had gyn gerânsy foor winterwerk.

Hoe sat dat met de frôly? At de húshouwing rônndkomme wou, dan mosten ok sij bij de boer werke. Meest bij deselde boer as de man, met 't ferskil dat sij de helft maar betaald kregen en úttergaard nooit fast waren.

En dan de kines. Ok de kines boven de acht of tien jaar worden bij de boer an 't werk set, soms as kyndermaid, in de hêst faak as ploegdriversjonge, en in de seumer

foor 't wieden fan de fruchten. Se mosten met òp werke met de ouweren. En de ferdienst: der sille wij maar over swige...

Tja, en dan de winter? De faste erbaaier kon wel deur wrotte, werk waar d'r binnen deur meest wel. Dorse, met de kneppel, feefersorge, melke, ja, dat ging wel deur. Maar de losse erbaaier, wat most hij. Hij had gyn inkommen of 't most al weze dat hij bij huus in 't hok flasbrake kon. Flas klaarmake foor de handel. 'n Hele minne put werk. De hele dâg in 't stof omwrotte. 'n Longandoening kregen je d'rfan. En de ferdienst? De helpt fan 'r seumerloan.

En at je niet flasbrake konnen, wat dan?

Nou dan waar d'r maar een oplossing: de aarmesorg! Die waar grootendeels ôfhanklik fan kerklike kollektes ('n paar hondert gulden jaars per kerkgemeente.) Erbarmelike omstandigheden, soms een kamer foor de hele húshouwing. De weuning waar aigendom fan de boer, hij beurde de huur. Dat waar om en de bij 35 gulden jaars, dus wel ses weekloanen.

De frôly en kines werkten faak ok wel foor 'n koppelbaas. Die man ferhuurde de koppel an de boer.

't Werk, meest 't wieden fan de fruchten, nam hij an fan de boer. Met syn koppel ging hij dan fan boer na boer. De koppelbaas beurde 't geld, en betaalde út. Maar houde sels 'n groot part. Derbij had de baas ok bining met 'n winkelman. En bij die winkelman mosten de erbaaiers fan de koppel hur inkopen doen. De priis bij deuze winkelman waar altyd hoger as ergens âns, maar se hadden gyn keus. Gyn klant weze, gyn werk meer. Ok dèr beurde de koppelbaas 'n part fan.

Misstanden âns niet.

De timmeran, de smid, de wagenmaker... sij hadden 't wat beter finansjeel. Sij hadden de boer as klant. Maar de bakker, de slachter... Sij waren ôfhanklik fan de erbaaier. At die niks te besteden had, dan beurden sij ok wainig.

Ok der waar 't aarmoede, maar ok de boeren waren klant, werdeur at se nag wel 'n reedlik inkommen hadden.

Hoe sat 't dan met de boeren sels?

D'r waar groot ferskil tussen de boeren met 'n aigen plaats en de boeren met 'n huurplaats. In de eerste kategory fielen meest de boeren met geld, en fan gyn mîns ôfhanklik. De huurboeren hadden 't faak swaar, omdat de aigner na willekeur de huren ferhoge kon. Deur de soms minne prizen konnen se de huur niet betale en worden dan fan de plaats set.

Tot soafer de omstandigheden fan de erbaaiers, niet alleen an de Ouwe-Dyk, maar faitlik op 't hele Bildt. Nou weer werom na de Westhoek.

De woorden fan Domela, der waren se 't in de Westhoek allegaar wel met eens. Dat eenswezen ging feer, soafer dat bij de soasjalisten, beter meskien de anargisten, na eten út 't werk fan Domela lezen worde. En trouwens ok út de

Ideeën fan Multatuli. Die waar begaan met de sitewasy fan erbaaiers en frôly en gâf an hoe polityk en kerk d'rbij betrokken waren.

Maar wèrom nou waar d'r nou krekt in de Westhoek meer belangstelling foor de leer fan Domela?

Waren de mînsen en de omstandigheden soa âns as feerder op 't Bildt?

't Sou overigens nag fier jaar dure, foordat d'r echt aksy kwam.

Werom had Domela soafeul invloed in de Westhoek? 'n Antal saken binne objejtyf fast te stellen, maar ik hew ok annames deen. Mâg neffens mij best wel.

Wij wete dat se âns waren. Rauwer, eerliker in hur opfattings.

Westhoeksters leefden op 't lând en mèt de netuur, bij de see en mèt de see. Ruug, eerlik en hard werke teugen en mèt de netuur! 't Bildt is ommers inpolderd. De mînsen hewwe 't lând sels op 'e see winne motten. (in weer en wyn, skep foor skep, monnikewerk ('t staat as tekst op De Slikwerker).

Maar wat waren nou oorsaken werom at de leer fan Domela beter ansloeg in de Westhoek dan op ândere plakken op 't Bildt?

Ik noem hier 'n paar oorsaken, die't mooglik fan invloed waren.

De omstandigheden fan de erbaaiers waren min, ik hew se al noemd. Maar dat waar op meer plakken soa.

D'r waar de klassestried boer versus erbaaiier. Boeren en erbaaiers behoorden tot ferskillende befolkinslagen. Se gongen niet metnander om, behalve dan in 't werk. De boeren houden hur feer fan 'e omstandigheden werin at de erbaaiers leefden, bewust dan wel onbewust.

De soasjale bining en kontrôle waar groat: metnander een, metnander d'r deur, oflaiding waar d'r wainig.

Gyn kerklik toesicht of ondersteuning.

De ferhouding fan erbaaiers in de legere klasse waar groat. Feul groater as bijfoorbeeld in de dorpen, wer't ok ândere werkgevers waren dan boeren.

De noemde punten waren ekstreem fan toepassing op de beweuners fan de Westhoek. Derom laai hier ok de "voedingsbodem" foor 'n erbaaiersbeweging.

Domela Nieuwenhuis waar 'n garismatys man. Hij had 't foorkommen fan 'n apostel met syn lange golvende haar en syn beard. En hij waar lang. Derbij kwam dat hij goed útlêge kon wat hij bedoelde. Domela foelde him ferantwoordelik foor 't leven fan ânderen. Syn útspraak "degenen die werken hebben geen eten en degenen die niets hoeven te doen leven als koningen" sprak an. En hij laai út wat d'r ferkeerd waar an de kapitalistise maatskappij en hoe't de erbaaiers út de ellinde komme kinne souwen. Hij waar fan mening dat de erbaaiers hur sels ferlosse mosten. Fan de regering of fan de kerk sou die ferlossing niet komme. Sterker nag, neffens Domela waren die krekt de oorsaak fan de minne omstannigheden fan de erbaaiers. Dochs richten de erbaaiers hur niet tot deuze baide institútten.

Hoogstwaarskynlik, omdat dut wainig effekt hewwe sou.

De eenfoudige manier fan leven fan Domela sprak syn folgelingen ok an. Soa raisde hij met de honnekarre en sliep hij bij erbaaiers thús. Der foelde hij him niet

te min foar. 'n Útspraak as “terar dum prosim” karakterisearde him, “Ik moege ten onder gaan als ik maar nuttig ben”.

Feerderop, meer naar 't oasten, an de Ouwe-Dyk golden min of meer deselde omstandigheden, maar de befolking waar “milder”. Ok in de dorpen weer deselde sitewasy, maar der had de kerk meer invloed en waar meer ontspanning en ôflaiding en waar 't andeel erbaaiers fan de werkende befolking klainer. In de Westhoek (en de Oasthoek) waar ongenoegen en dat laidde tot ônrust. Domela wist derfan en sorgde foar geestlik foer foer de erbaaiers.

Weer werom naar 1889.

Op sundeg 24 oktober, fier weken foar 't momint dat Domela syn beroemde rede in de Van Harenskerk houwe sou, kwammen de erbaaiers weer bijinander.

“Nou is 't an ôns!” Soa opende Gêrm van Tuinen de fergadering in de Spitsroeden. De herberg, tunover de Kadal, sat fol; d'r kon gyn mîns meer bij.

“Mannen, d'r motte spikers met koppen sloegen worre,” ging Van Tuinen feerder.

“Wij motte 'n foest make. Wij motte metnander staan. Dan is d'r wat te beraiken.”

Doe kwam 't foorstel om 'n ferening op te richten. 'n Ferening fan erbaaiers, met de toepaslike naam Broedertrouw. Stimming over 't foorstel waar niet norig. De anwezigen lieten dúdlik hur instimming blike.

En 't bestuur? Ok der waren de anwezigen 't drekt over eens. Gêrm van Tuinen worde foorsitter. En feerder waren de leden: Van Gelder, Fopma (de keslain), Stap, Bosje en Louwenaar, sij formden 't eerste bestuur fan Broedertrouw. Wat Broedertrouw foar ogen had, mât dúdlik weze, fooral at wij 't foorgaande in gedachten nimme, ônder watfoor omstandigheden at de erbaaiers leve mosten. De oprichting fan Broedertrouw had niet alleen groate gefolgen an de Ouwe-Dyk, maar had ok nâfolging.

In St.-Jabik, in St.-Anne en op Ouwe-Syl kreeg de oprichting fan de erbaaiersferening an de Ouwe-Dyk syn ferfolg. De erbaaiers waren wakker worren en striidfaardig. 't Saad fan Domela Nieuwenhuis had wuttel skoaten!